

*Σωτήρης Σπαθάρης, τα απομνημονεύματά μου.
Ανέκδοτα αυτοβιογραφικά κείμενα
του λαϊκού καλλιτέχνη
με εισαγωγή, επιμέλεια και επεξηγηματικά σχόλια
του Γιάννη Κόκκωνα.
Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, 2020*

Γεωργία Κακαρά

Περίληψη: Τα Απομνημονεύματα του Σωτήρη Σπαθάρη σε επιμέλεια του φιλόλογου και ιστορικού Γιάννη Κόκκωνα περιλαμβάνουν εφτακόσιες δέκα (710) σελίδες από τα μέχρι πρόσφατα χαμένα χειρόγραφα του Έλληνα караγκιοζοπαίχτη τόσο με άγνωστες ή γνωστές πτυχές της ζωής του, όσο και με πλατιά περιγραφή του έργου του ως καλλιτέχνη του θεάτρου σκιών (από το 1887 μέχρι το 1974). Θα έλεγε κανείς ότι, όπως η ζωή του Σπαθάρη ξετυλίγεται σαν παραμύθι με εμπόδια, συγκρούσεις, εχθρούς, από μηχανής φίλους και αίσιο τέλος, άλλο τόσο και οι περιπέτειες της συγγραφής των χειρογράφων του αποδεικνύονται ενδιαφέρουσες. Το αποτέλεσμα είναι ότι αναδεικνύονται, όχι μόνο σε εργαλείο της επιστήμης της Θεατρολογίας, αλλά και σε μια αυθεντική πηγή της πολιτικής και κοινωνικής ζωής της σύγχρονης Ελλάδας.

Λέξεις-κλειδιά: Απομνημονεύματα, караγκιοζοπαίχτης, χαμένα χειρόγραφα, εργαλείο Θεατρολογίας

Για μένα ο καλλιτέχνης έχει τη ζωηρή εντύπωση πως ζει μέσα σ' ένα άπειρο. Έτσι, μονάχα βγαίνει έξω από τα στενά όρια της εποχής και της πατρίδας και υψώνεται στον μοναδικό τύπο που ζει μέσα στον αιθέρα της απόλυτης ελευθερίας. Σφραγίζεται με μίαν αιώνια βούλα. Δεν μπορεί να ναι από κείνους που περνούν απάνου από τη γη, κρατώντας τα μάτια κλεισμένα στην πλούσια διακοσμητική ποικιλία του κόσμου, ολόκληρης της γης και τα ουρανού⁸

Το παραπάνω απόσπασμα θα έλεγε κανείς πως γράφτηκε για να περιγράψει έναν σύγχρονο Ροβινσώνα Κρούσω της Τέχνης, τον Σωτήρη Σπαθάρη. Ο εκδοτικός οίκος “Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης” προσφέρει τα απομνημονεύματα⁹ του μεγάλου αυτού λαϊκού καλλιτέχνη περιλαμβάνοντας εκτενή κείμενα για τη ζωή και το έργο του.

⁸ Κόντογλου, Φ. (1944). *Ο κουρσάρος Πέδρο Κάζας, ιστορία απίστευτη βγαλμένη από κάποιο χειρόγραφο που βρέθηκε στο Οπόρτο, τυπωμένη και ζωγραφισμένη από το Φώτη Κόντογλου*. Γλάρος.

⁹ Η πρώτη ήταν το 1960 από τις εκδόσεις Πέργαμος, με συγγραφέα τον ίδιο τον Σωτήρη Σπαθάρη.

Ο Σπαθάρης στα κείμενα αυτά μιλά για την αφοσίωσή του στον Καραγκιόζη ως κορυφαία λαϊκή ψυχαγωγία, ταυτόχρονα, όμως, αναφέρεται με ειλικρίνεια και στις αδυναμίες του χαρακτήρα του, στα δύσκολα παιδικά του χρόνια, στην ανέχεια όσων ασκούσαν το επάγγελμα, στις αποτυχημένες και επιτυχημένες τουρνέ, καθώς και στη γνωριμία με διάσημους καλλιτέχνες της εποχής του.

Το πρώτο μέρος

Στο εξώφυλλο η φωτογραφία του Σπαθάρη (1949) από τον Άρη Κωνσταντινίδη εισάγει τον αναγνώστη στο έργο. Έπεται ένα σύντομο προλογικό σημείωμα του επιμελητή, που παρουσιάζει τις συνθήκες συγγραφής των απομνημονευμάτων του Σπαθάρη, τις περιπέτειές τους και το αίσιο τέλος τους (σ. 11-12). Ακολουθεί η εμπεριστατωμένη εισαγωγή που καθιλώνει τον αναγνώστη δίνοντας μια κατατοπιστική και ενδελεχή εικόνα του Έλληνα λαϊκού καλλιτέχνη, που αφορά (α) τη ζωή του (σ. 13-27), (β) τον δημόσιο έπαινό του από τον Άγγελο Σικελιανό και (γ) τη συνεργασία στα πρώτα απομνημονεύματά του με τον Νίκο Καρτσωνάκη (σ. 28-44).

Η πρώτη βιογραφία είναι αρκετά σύντομη (1944-1948) και αναφέρεται στις πρώτες παραστάσεις του Σπαθάρη στο Μαρούσι, στην Κηφισιά, στο Μακεδονικό μέτωπο, στη Δράμα, στη Λάρισα, στους τραυματίες του Αλβανικού πολέμου καθώς και στην πρώτη αναγνώριση του έργου του, ενώ δεν παραλείπει να αναφερθεί και σε μια καινοτομία του, τις *Αποθεώσεις* (σ.127-209). Επιπλέον, χάρη στην παρακίνηση του ζωγράφου Καρτσωνάκη (Νάκη), καθηγητή του σχεδίου στο Κολέγιο Αθηνών, ο Σπαθάρης αρχίζει την πρώτη γραφή των χειρογράφων του (1944) (Σπαθάρης, 2020, 489). Η προσπάθεια αυτή τελικά δεν ευδοκμεί λόγω της ρήξης μεταξύ των δύο ανδρών.

Το δεύτερο μέρος

Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στη δεύτερη γραφή υπό την καθοδήγηση του νεαρού δικηγόρου Λάμπη Χρονόπουλου, αλλά και στην απώλεια των χειρογράφων, όταν στα 1950, αυτός αναλαμβάνει την επιμέλεια με σκοπό την έκδοση της δεύτερης βιογραφίας. Ο Σπαθάρης ξεκινά και πάλι την εξιστόρηση από τα παιδικά του χρόνια, καλύπτοντας τα κενά της πρώτης γραφής. Αναφέρεται η ρήξη ανάμεσα στους δυο άντρες και η οριστική διακοπή της συνεργασίας τους, καθώς και η εξαφάνιση των χειρογράφων, που καταλήγουν στα χέρια γυρολόγων και στα παζάρια της Ιεράς οδού, όπου τελικά τα ανακαλύπτει ο Γιάννης Κόκκωνας, για να τα μετουσιώσει μετά από τρία χρόνια σκληρής δουλειάς σε έναν συγκλονιστικό τόμο.

Η δεύτερη γραφή (1950-1955) καταλαμβάνει το μεγαλύτερο μέρος του βιβλίου (σ. 211-540), ως περισσότερο κατατοπιστική και επεξηγηματική από την πρώτη. Έτσι, τα κείμενα της ενότητας αυτής αναφέρονται, μεταξύ άλλων, σε ό,τι ώθησε τον Σπαθάρη να γράψει και στη θητεία του στον караγκιοζοπαίχτη Θεοδωρέλο, στην αρρώστια του και στις «αλητείες του», στην υιοθεσία του και στην πώληση του σπιτιού του, στον γιό του Ευγένιο και στη Γερμανική Κατοχή, για να καταλήξει στη γνωριμία του με τον Άγγελο Σικελιανό. Ακολουθεί η τρίτη γραφή και η έκδοσή τους το 1960, ενώ στο έργο ενσωματώνεται και σύγκριση των τριών γραφών. Την παρούσα έκδοση κλείνει το κεντρικό ερώτημα της αξιοπιστίας της συγκεκριμένης μαρτυρίας.

Το παράρτημα της έκδοσης

Ο επιμελητής της έκδοσης δεν παραλείπει να προσθέσει ένα παράρτημα (σ. 541-622) με συμπληρώματα και παραλλαγές της πρώτης και δεύτερης γραφής, δημοσιευμένα κείμενα του Σπαθάρη στον Τύπο, ενώ ακολουθούν επεξηγηματικά σχόλια (σ. 662-668), ένα γλωσσάρι

«σπαθάρειων» όρων (σ. 669-676), ένας κατάλογος εικόνων (σ. 677-688), αλλά και ένα Ευρετήριο ονομάτων και τόπων (σ. 689-710).

Η ζωή και το έργο του Σωτήρη Σπαθάρη

Τα απομνημονεύματα αποτελούν ένα κειμενικό είδος, στο οποίο ο συγγραφέας και ο αφηγητής είναι το ίδιο πρόσωπο που αναπτύσσει την προσωπική του συμβολή στα γεγονότα. Γεννημένος το 1885, ο Σπαθάρης υιοθετείται από τους Σαντορινιούς βιοπαλαιστές Ευγένιο και Μαριέττα Σπαθάρη και μεγαλώνει σε συνθήκες ακραίας φτώχειας. Ο πατέρας του, από εργάτης, μετά από ένα ατύχημα γίνεται ζητιάνος, ενώ η μητέρα του για πάνω από σαράντα χρόνια «σάπισε στη σκάφη της ξενοπλυσιάς». (Σπαθάρης, 2020, σ. 223) Μαθαίνει γράμματα διαβάζοντας τους σταυρούς στο Β' Νεκροταφείο Αθηνών, μαθητεύει δίπλα στον μεγάλο караγκιοζοπαίχτη και μαθητή του Μίμαρου, Θεοδωρέλο. Κερδίζει έναν πιστό φίλο και σύντροφο στις πρώτες του παραστάσεις, τον Πέτρο Κυριακό, τον μετέπειτα διάσημο τραγουδιστή της επιθεώρησης και της οπερέτας. Παντρεύεται την Τριανταφυλλιά από έρωτα, υπηρετεί στο Μακεδονικό Μέτωπο, αποκτά τον Ευγένιο, μετακομίζει στα αλώνια Κηφισιάς, παίζει σε όλη σχεδόν την Ελλάδα.

Εισάγει τις καινοτομίες της Ρεκλάμας και της Αποθέωσης. Γίνεται ο αγαπημένος караγκιοζοπαίχτης του Γιάννη Τσαρούχη, (Σπαθάρης, 2020, σ. 406) ο οποίος το 1937, σε ένα άρθρο του με τίτλο *Ένας караγκιοζοπαίχτης*, μιλά με θαυμασμό για την καινοτομία των Αποθεώσεων του. Το 1945 γνωρίζεται με τον Άγγελο Σικελιανό, (Σπαθάρης, 2020, σ. 491) ο οποίος εξαρχής εκφράζει τον θαυμασμό και την αγάπη του· δημοσίευσε μάλιστα κι ένα απόσπασμα από την πρώτη γραφή των απομνημονευμάτων εκτοξεύοντας τη φήμη του ως αγνού, λαϊκού καλλιτέχνη και εθνικού ήρωα στα πλαίσια της αγιοποίησης του Μακρυγιάννη και του Θεόφилου. Πεθαίνει το 1974, αφού προλαβαίνει να δει τον Ευγένιο να συνεχίζει την τέχνη του έχοντας κερδίσει ήδη την αγάπη του κοινού.

Μέσα στο πλαίσιο αυτό, από την αρχή του βιβλίου διαφαίνεται η πρόθεση του Σωτήρη Σπαθάρη για αυτοδικαίωση και υστεροφημία, καθώς ενδιαφέρεται να μιλήσει στις επερχόμενες γενιές για τις προσωπικές του αναμνήσεις, όχι από όλη τη ζωή του, αλλά από ένα μέρος που συνδέεται με σημαντικά πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά στρατιωτικά, εθνικά γεγονότα και πρόσωπα (Παρίσης & Παρίσης, χ.χ., σ. 20) (Παλαιοελλαδίτες, Μακεδονικό Μέτωπο, Πρόσφυγες, Αλβανικό Μέτωπο, Φώτης Γιαγκούλας, Αντάρτες, Κατοχή κ.α.).

Η επιμέλεια των απομνημονευμάτων

Ο επιμελητής των *Απομνημονευμάτων*, Γιάννης Κόκκωνας, με μακρά θητεία ως εκπαιδευτικός και ιστορικός, δεν επανεκδίδει απλά τη γνωστή βιογραφία του Σπαθάρη, αλλά σαν ντετέκτιβ ερευνά σε βάθος και τις τρεις γραφές για να τις παραδώσει στους αναγνώστες σε ένα ενιαίο σώμα με τις σημειώσεις και τις αλλαγές τους. Επιπλέον, οργανώνει την εργασία του σε μία συστηματική αλληλουχία γεγονότων και κρίσεων, με πυκνότητα και σαφήνεια. Τα κείμενα διατηρούνται αυτούσια με κάποιες αλλαγές στην ορθογραφία, στη στίξη, καθώς και στον χωρισμό των λέξεων και των παραγράφων.

Σε γενικές γραμμές, τα κείμενα αυτά θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν αξιόπιστα, παρότι ο Κόκκωνας παραδέχεται ορισμένες αποσιωπήσεις και υπερβολές. Ωστόσο, αξιοπρόσεχτο είναι το γεγονός ότι *Τα Απομνημονεύματα*, συνδυασμένα εντυπωσιακά με πολιτικά και κοινωνικά συμφραζόμενα της εποχής τους, εμπλουτίζονται από τον επιμελητή τους με επιτόπια έρευνα, φωτογραφίες, αφίσες, ταυτότητες, σκίτσα, ληξιαρχικά έγγραφα, δημοσιεύματα στον επαρχιακό Τύπο, χάρτες, διαφημίσεις, πίνακες ζωγραφικής, αποσπάσματα συνεντεύξεων, αυτόγραφα,

ρεκλάμες, συμφωνητικά, εισιτήρια, επίσημα έγγραφα, που αντανakλούν την Ελλάδα του τότε πίσω και μπροστά από τον μπερντέ, με αποτέλεσμα να επικυρώνεται η αυθεντικότητα των αφηγουμένων, αλλά και να αναπλάθεται η εποχή τους.

Συμπεράσματα

Έτσι, σύμφωνα με τα παραπάνω, *Τα απομνημονεύματα του Σπαθάρη*, με τη ρέουσα αφήγησή τους διά πένες Γιάννη Κόκκωνα, διαβάζονται σαν τα παλιά παραμύθια, απολαυστικά και μοναδικά, αφού με ευχάριστο τρόπο εισάγουν τον αναγνώστη στις άγνωστες πτυχές της καθημερινής ζωής μιας Ελλάδας που χάθηκε για πάντα, ενώ παράλληλα εμπλουτίζουν την έρευνα πάνω στην ιστορία του Ελληνικού Θεάτρου Σκιών με ένα αυθεντικά λαϊκό κείμενο συνεισφέροντας σημαντικά στην εξέλιξη της ελληνικής θεατρολογίας. “...τέντωσα το γέρικο και καμπουριασμένο μου κορμί και είπα στον εαυτό μου, αλλά με την ψυχή μου: μπράβο Σπαθάρη φτάνει που το ‘δειξες απόψε το τι στοιχίζεις, άσκετο αν ζεις μια ζωή πεινασμένη και άχαρη.” (Σπαθάρης, 2020, σ. 496).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Βιβλία:

Κόντογλου, Φ. (1944). *Ο κουρσάρος Πέδρο Κάζας, ιστορία απίστευτη βγαλμένη από κάποιο χειρόγραφο που βρέθηκε στο Οπόρτο, τυπωμένη και ζωγραφισμένη από το Φώτη Κόντογλου*. Γλάρος.

Σπαθάρης, Σ. (2020). *Τα απομνημονεύματά μου* (Γ. Κόκκωνας, Επιμ.). Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Σπαθάρης, Σ. (2010). *Απομνημονεύματα και η τέχνη του Καραγκιόζη*. Άγρα

Διαδικτυακές πηγές:

Παρίσης Ι., & Παρίσης Ν. (χ.χ.) *Λεξικό Λογοτεχνικών όρων Γυμνασίου, Λυκείου*. ΟΕΔΒ.
http://ebooks.edu.gr/ebooks/v/html/8547/4716/Lexiko-Logotechnikon-Oron-Gymnasiou-Lykeiou_html-apli/

Κόκκωνας, Γ. Βιογραφικό. <https://ilam.ionio.gr/gr/staff/104-kokkonas/>

Βιογραφικό: Η Γεωργία Κακαρά μεγάλωσε στη Χαλκίδα. Σπούδασε θεατρολογία στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών και συνέχισε τις σπουδές της στο μεταπτυχιακό του ΕΚΠΑ «Διδακτική του Θεάτρου», καθώς και «Δημιουργική Γραφή» στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Από το 2002 εργάζεται ως εκπαιδευτικός Θεατρικής Αγωγής σε δημόσια σχολεία. Έχει συμμετάσχει με εισηγήσεις σε επιστημονικά συνέδρια και έχει συνεισφέρει σε επιστημονικές δημοσιεύσεις. Έχει, επίσης, συμμετάσχει σε ερευνητικά προγράμματα του Τμήματος Θεατρικών Σπουδών. Θεατρικά της έργα έχουν βραβευτεί σε σχολικά φεστιβάλ, ενώ είναι συνδημιουργός μαθητικών ταινιών. Τα ευρύτερα επιστημονικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν τις Παραστατικές Τέχνες και τις ψηφιακές τεχνολογίες ως εργαλεία έρευνας και κοινωνικής παρέμβασης.

Στοιχεία επικοινωνίας: E-mail <georgiacacara@gmail.com>